

УДК 002.2-056.262(477)”2010/2015

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КНИГАМИ ЛЮДЕЙ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ВИДАВНИЧОГО РИНКУ 2010–2015 рр.

Тарас ГРИНІВСЬКИЙ

канд. н. із соц. комунік., доц.

Чернівецький національний
університет імені Юрія
Федьковича

вул. М. Коцюбинського, 2
58012, Чернівці, Україна

e-mail: taraskone@gmail.com

Ірина КОПИСТИНСЬКА

канд. філол. н., доц.

Приватний вищий навчальний
заклад Університет Короля
Данила

вул. Є. Коновальця, 35
76008, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: kopystynskairyna@gmail.com

© Гринівський Т., 2018

© Копистинська І., 2018

У статті розглянуто стан вітчизняного книгодрукування для людей з вадами зору за період 2010–2015 рр. Окреслено потенційну читацьку аудиторію, визначено потребу й ступінь забезпечення відповідною друкованою продукцією. Наголошено на тому, що оскільки швидкість зношеності таких видань дуже висока, то перш за все варто поповнювати фонди спеціалізованих шкіл підручниками та художньою літературою шрифтом Брайля, книгами збільшеного шрифту для слабозорих дітей, аудіо- та тактильними книгами. Наступний крок — поповнення фондів спеціалізованих бібліотек, а також бібліотек загального користування.

На сьогодні чи не єдиною установою, яка може друкувати такі видання в Україні, є Республіканський будинок звукозапису й друку УТРС. Його потужності здатні повністю забезпечити наявний попит, проте на це потрібне відповідне фінансування, якого немає. У статті наголошується, що собівартість таких книг досить висока, а тому основне фінансове навантаження повинна взяти на себе держава як у всьому цивілізованому світі. Натомість в українських реаліях, навіть попри певні позитивні зрушення, зокрема, й на законодавчому рівні (постанови Кабінету Міністрів України), — це поки що ініціатива окремих активістів, громадських організацій, видавництв.

Ключові слова: видання для людей з вадами зору, шрифт Брайля, бібліотечні фонди, спеціалізовані школи, тактильні книги, аудіокниги.

BOOKS PROVISION OF PEOPLE WITH VISUAL IMPAIRMENTS: THE ANALYSIS OF THE UKRAINIAN PUBLISHING MARKET IN 2010–2015

Taras Hrynivskyi

Candidate of Science in Social Communications
Associate Professor
Fedkovych Chernivtsi National University
2 M. Kotsiubynskyi Str.
58012, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: taraskone@gmail.com

Iryna Kopystynska

Candidate of Philology
Associate Professor
King Danylo Private Higher Educational Establishment
35 Ye. Konovalts Str.
76008, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: kopystynskairyna@gmail.com

The article deals with the situation in the national publishing market for people with weak eyesight in the period 2010–2015. The potential readers audience, essential needs and the degree of necessary published products provision are analyzed. As the process of such publications deterioration is short, it is important to replenish specialized school funds with textbooks and literary works, printed in Braille print, books with enlarged print for weak eyesight people, audio and tactile books. This is a burning problem as the provision of such schools with textbooks is only 15–42%. Such literature should be published in small numbers — 100–200 copies of each title, but it would give the possibility to provide such institutions with the necessary number of textbooks.

The next, but not less important move is the replenishment of both — specialized libraries and libraries of common use with literature for people with eyesight problems. For example, in Chernivtsi libraries — either in university scientific one, or in city and regional ones — expedient funds are either absent or very small in number. M. Ostovskyi central specialized library for blind people is the largest library with appropriate funds in Ukraine.

Today almost the only organization which can print the above mentioned specialized publications in Ukraine is Republican House of sound recording and printing UPoFB (Ukrainian Partnership of Blind), its production capacities can fully provide the existing demand, but it needs financing, which is absent. The cost price of such books is rather high, that is why the principle financing should be provided by the state, as well as in the rest of civilized world. Instead, notwithstanding certain positive changes, including the legislative level (Decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine), it is still the initiative of only some activists, social organizations, publishing houses.

Key words: *publications for people with eyesight problems, Braille print, library funds, specialized school, tactile books, audiobooks.*

Постановка проблеми

Друге десятиліття XXI ст. ознаменувалося в Україні активними соціально-політичними змінами. Відбувся переламний етап національного самовизначення та соціалізації суспільства в різних сферах його життєдіяльності. Тому й не дивно, що все частіше почали обговорюватися проблеми соціально менш захищених верств населення. Наприклад, одна з них — це забезпечення людей з вадами зору відповідною літературою. Позитивним є те, що вона викликає схвальну реакцію та розуміння у користувачів і дає реальні результати.

Тому цілком логічним є запитання: а яке справжнє становище книг шрифтом Брайля в Україні? Наскільки люди з вадами зору забезпечені відповідною літературою? Як держава дбає (і чи дбає взагалі) про поповнення бібліотечних фондів такими виданнями? Акцентуємо увагу на 2010–2015 рр. як на переламному періоді національного утвердження.

Аналіз останніх публікацій

Детального обґрунтованого дослідження в українських наукових колах досі немає. Маємо лише поодинокі публікації, наприклад, Ю. Тулашвілі (2011), Зарубіної Н. Н. (2002) та ін. Проте є лише низка публіцистичних газетних матеріалів (О. Хмельовської (2012), А. Свентах (2014), Н. Щербань (2013) тощо), обговорень у соцмережах, виступів на радіо та телебаченні, сайтах громадських організацій.

Мета нашого дослідження — проаналізувати забезпечення видавничою продукцією людей з вадами зору в період 2010–2015 рр. й окреслити перспективи подальшого розвитку.

Завдання:

- вивчити потребу у навчальній літературі в спецшколах;
- проаналізувати дієвість державного забезпечення відповідними виданнями;
- вивчити ступінь забезпечення фондів спеціалізованих бібліотек;
- окреслити перспективи розвитку спеціалізованого книговидання.

Виклад основного матеріалу

В Україні на сьогодні нараховується 6 спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору — в Києві, Харкові, Львові, Одесі, Мукачевому та Слов'янську. В них навчаються 700 повністю незрячих школярів різного віку. Проте є ще учні 26 шкіл для слабозорих, сліпоглухонімі діти, для яких підручники шрифтом Брайля — основне джерело здобуття знань. Також маємо близько 80 спеціалізованих бібліотек різного виду.

Однак, як зазначає Віталій Ткачук, голова Волинського обласного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації інвалідів з вадами зору «Генерація успішної дії», «...коли я навчався в 80-тих роках у школі-інтернаті для незрячих, то школярі були забезпечені брайлівськими підручниками на 90%. Книг було небагато, але вони видавалися» (Хмельовська О., 2012).

Сьогодні ж, за результатами моніторингу Оксани Потимко, виконавчого директора Львівського обласного осередку ВГО «Українська спілка інвалідів — УСІ», школи наповнені підручниками на 15–42 % від загальної потреби (Хмельовська О., 2012). Ті книги, які є, давно застаріли як морально (з погляду ідеологічно-політичної моделі сучасного світу), так і фізично (крапковий шрифт від багаторазового прочитання пальцями швидко стирається).

Загалом, щоб забезпечити школи підручниками, потрібен невеликий тираж книг, всього-на-всього по 100–200 примірників. Республіканський будинок звукозапису й друку УТОС, за словами його директора Олександра Кінберга, друкувати їх готовий. Навіть гарантують випуск усіх потрібних за навчальною програмою підручників за рік. Проблема лише у фінансуванні. «За умови нормального фінансування, ми випускаємо 15 найменувань на рік. На жаль, минулого року (2013 — Т. Г., І. К.) кошти від держави не надійшли взагалі, — зазначив О. Кінберг. — Ми випустили всього п'ять-шість книжок за гроші спонсорів. (Щербань Н., 2013). Окрім паперових книжок, ми випускаємо також близько 200 аудіонайменувань, два журнали й одну газету для сліпих. На все це потрібно всього лише 2–2,5 млн гривень на рік — це на всю Україну. Але й цього немає» (Свентах А., 2014).

Проблема полягає в тому, що тираж таких видань невеликий, собівартість книг досить висока, і про самокупність говорити не варто. А держава не дуже поспішає допомогти в цьому питанні.

Інколи ситуація частково змінюється, коли можновладці презентують такі видання спеціалізованим школам та бібліотекам, але це зазвичай прив'язується до політичних виборів.

У 2011 році громадське об'єднання незрячих фахівців «Реаресурс» провело дослідження рівня інформаційного забезпечення людей із вадами зору. Перевіряли наявність чи відсутність рельєфно-крапкових видань, підручників, книжок для позакласного читання, художніх видань, комп'ютерних програм, спеціального обладнання тощо. За словами голови об'єднання Сергія Васіна, було проанкетовано «110 вчителів шкіл для сліпих і слабозорих, 175 дітей із вадами зору і 140 їхніх батьків. Результати — вражаючі: фактично $\frac{3}{4}$ опитаних оцінили інформаційне забезпечення як украй негативне. Рівень забезпеченості літературою шрифтом Брайля 73% опитаних оцінили як украй незадовільне. Трохи краще було з комп'ютерами й інтернет-програмами» (Хмельовська О., 2012).

Часто дітям, які не повністю втратили зір, рекомендовано навчання інклюзивно. Проте тут теж виникає низка проблем, адже сучасне українське законодавство, на жаль, не гарантує їм забезпечення технічними засобами реабілітації, які могли б полегшити доступ до інформації — комп'ютери зі спеціальним програмним забезпечен-

ням (синтезу мови, доступу до екранної інформації, збільшення зображення), брайлівські дисплеї, відеозбільшувачі тощо. Ці проблеми додатково лягають на плечі батьків.

Могли б стати в нагоді спеціалізовані та муніципальні бібліотеки з відповідним літературним забезпеченням. Однак, наприклад, у жодній з чернівецьких бібліотек, як науковій університетській, так і міських та обласних, відповідних фондів або немає взагалі, або вони дуже незначні.

В Україні найпотужніша книгозбірня з відповідними фондами — Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих ім. М. Островського. Станом на 1 січня 2014 року її фонди нараховували 209 223 примірники. З них книги рельєфно-крапковим шрифтом — 82076 прим., плоско друковані видання — 47660 прим., «озвучені» книги — 79487 прим. (з них 4250 — електронні видання) («Книжковий фонд...», 2018).

Основні джерела комплектування фондів: Республіканський будинок звукозапису та друку УТОС («озвучені» книги, книги рельєфно — крапковим шрифтом), товариство «Грані-Т», приватне підприємство «Наш формат» (електронні видання), фінансування з держказначейства, дарунки читачів. Держава посідає тут далеко не перше місце. До слова, у державному бюджеті на 2015 рік не передбачені кошти на поповнення фондів бібліотек.

Проте в 2014 р., згідно з інформацією сайту бібліотеки, фонди поповнилися 69 аудіокнигами на CD-носіях та 8 книгами рельєфно-крапковим шрифтом різної тематики, переважно художньої літератури українською та російською мовами. За перший квартал 2015 року надійшло ще 43 аудіовидання («Книжковий фонд...», 2018).

Але ці дані стосуються Центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського. У регіонах справи набагато гірші. Обласні відділення УТОСу вкрай рідко отримують нові надходження.

Проте деякі зрушення все ж відбуваються. Так 26 вересня 2013 р. Уряд вніс зміни до постанов Кабінету Міністрів від 4 січня 2002 р. № 3 й від 29 серпня 2002 р. № 1302, у яких ідеться про оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади та заходи щодо подальшого забезпечення відкритості їхньої діяльності. Відтепер міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям необхідно забезпечити доступність інформації, що міститься на офіційних веб-сайтах, для користувачів з вадами зору та слуху.

Урядом затверджено нові технічні вимоги модернізації офіційних веб-сайтів.

Розмір шрифту тексту, за винятком титрів, має змінюватись в межах до 200 % без використання допоміжних технологій та без втрати інформаційного наповнення або функціональності веб-сайту. Візу-

альне представлення тексту повинно мати коефіцієнт контрастності не менше 5:1.

За наявності значної кількості елементів, доступ до яких може бути ускладнений користувачам з вадами зору та слуху, рекомендується створити альтернативну версію веб-сайту з більш простою структурою, яка дублюватиме інформацію на основному веб-сайті та відповідатиме встановленим вимогам. На сьогодні модернізації потребують офіційні веб-сайти 606 органів виконавчої влади («Офіційні веб-сайти...»).

Висновки

На жаль, у проблемі забезпечення книгами читачів з вадами зору в зазначений період було більше запитань, ніж відповідей. Проте зусиллями небайдужих людей ситуація поволі змінювалася. Маємо на увазі видання у 2009–2010 рр. 5 томів пригод про Гаррі Поттера (Всеукраїнська молодіжна громадська організація інвалідів з вадами зору «Генерація успішної дії»), у 2011 р. — 5 брайлівських книжок сучасної дитячої прози від видавництва «Грані-Т», долучення трьох видань до програми «Українська книга», вихід дитячого періодичного видання «Ангелятко шрифтом Брайля» (2011 р.), дві книги про Мумі-тролів від «Видавництва Старого Лева» (2014 р.) тощо. Однак цього замало, щоби повністю забезпечити потребу людей з вадами зору в таких виданнях. Зміни потрібні комплексні й на загальнодержавному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

- Зарубина, Н. Н. (2002). Возможно ли обучение лиц с нарушениями зрения в высших учебных заведениях? Комп'ютерні технології та вища освіта людей з особливими потребами. *Дистанційне навчання в системі соціально-трудової реабілітації* : зб. наук. доповідей і статей (С. 43–47). Київ: Вища школа.
- Книжковий фонд на 01. січня 2018 р. *Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих ім. М. Островського*. Взято з http://csbs.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=59.
- О стандартах качества книг, издаваемых шрифтом Брайля, условиях их хранения и многом другом. *Бібліотека без бар'єрів*. Взято з http://om222.blogspot.ru/2011/01/blog-post_331.html.
- Офіційні веб-сайти адаптують для людей із вадами зору та слуху. *Урядовий портал*. Взято з http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246720863.
- Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ МОН України N 1224 від 09.12.2010. Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10>.
- Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Наказ МОН України N 852 від 15.09.2008. Взято з <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1219-08>.
- Свентах, А. Мумі-троль для незрячих. *День*. 2014. № 71–72. 18–19 квіт.
- Тулашвілі Ю. Й. Модель професійної комп'ютерної підготовки осіб з порушенням зору. Взято з http://vuzlib.com.ua/articles/book/4676-Model_profesijnoi_komp'jute/1.html.

- Хмельовська О. Як закривають очі на видання для незрячих. Українська правда. Життя. 2012. 5 верес. Взято з <http://life.pravda.com.ua/society/2012/09/5/111631>.
- Щербань, Н. (2013, Трав. 14). Врятуйте пресу від «незрячих». *Урядовий кур'єр*.

REFERENCES

- Khmelovska, O. (2012, September 5). Yak zakryvaiut ochi na vydannia dlia nezriachykh [How to close eyes to publications for blind people]. *Ukrainska pravda. Zhyttia*. Retrieved from <http://life.pravda.com.ua/society/2012/09/5/111631/> [in Ukrainian].
- Knyzhkovyi fond. *Tsentralna spetsializovana biblioteka dlia slipykh im. M. Ostrovskoho* [M. Ostrovsky Central Specialized Library for the Blind]. Retrieved from http://csbs.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=59 [in Ukrainian]
- O standartah kachestva knig, izdavaemyh shriftom Brajlja, uslovijah ih hranenija i mnogom drugom [About quality standards of books published in Braille print, conditions of their preservation]. *Biblioteka bez barieriv* [Library without barriers]. Retrieved from http://om222.blogspot.ru/2011/01/blog-post_331.html [in Ukrainian].
- Ofitsiini veb-saity adaptuiut dlia liudei iz vadamy zoru ta slukhu [Official websites are adapted to people with visual and hearing impairments]. *Uriadovi portal*. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246720863 [in Ukrainian].
- Polozhennia pro spetsialni klasy dlia navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy u zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh* : Nakaz MON Ukrainy N 1224 vid 09.12.2010 [Regulations on special classes for the education of children with special educational needs in general educational institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine N 1224 of 09.12.2010]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10> [in Ukrainian].
- Polozhennia pro spetsialnu zahalnoosvitniu shkolu (shkolu-internat) dlia ditei, yaki potrebuut korektsii fizychnoho ta (abo) rozumovoho rozvytku* : Nakaz MON Ukrainy N 852 vid 15.09.2008 [Statements on special general education schools for children who need correction of physical and mental development/ The Ministry of Education decision, 15.09.2008]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1219-08> [in Ukrainian].
- Shcherban, N. (2013, May 14). Vriatuite presu vid «nezriachykh» [Save the press from the blind]. *Uriadovi kurie* [in Ukrainian].
- Sventakh, A. (2014, April, 18–19, № 71–72). Mumi-trol dlia nezriachykh [Mumi-troll for the blind]. *Den'* [in Ukrainian]
- Tulashvili, Yu. Y. (2011). Model profesiinoi kompiuternoї pidhotovky osib z porushenniam zoru [Model of professional computer training of people with visual impairment]. *Naukovi zapysky Ternopil. nats. ped. un-tu im. V. Hnatiuka*, № 4, p. 166–171 [in Ukrainian].
- Zarubina, N. N. (2002). Vozmozhno li obuchenie lits s narushenijami zrenija v vysshih uchebnyh zavedenijah? [Is education of people with eye-sight problems in higher educational establishments possible?] *Kompiuterni tekhnologii ta vyshcha osvita liudei z osoblyvymy potrebamy. Dystantsiine navchannia v systemi sotsialno-trudovoi reabilitatsii* : zb. nauk. dopovidei. i statei. [Computer technologies and higher education for people with special needs. Distance education in the system of social and labor rehabilitation: a collection of scientific reports and articles] (pp. 43–47). Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].